

7. Leont'ev, A. A. (2020) Psychology of communication: textbook. Benefit. 4th ed. Moscow: Meaning: Academy, 366 p. (Psychology for the student).
8. Morozov, A. V. (2020) Business psychology. Lecture course. SPb, 576 s.
9. Rogov, E. I. (2018) Psychology of communication: tests: textbook. Moscow: KNORUS, 260 p. (Secondary vocational education).
10. Technologies of work of organizational psychologists: (2005) [textbook / on sciences. ed. L. M. Karamushki]. M.: Firm "INKOS", S. 192-214.
11. Furman, A. V., Girnjak, A. N. (2018) Interpersonal relations of a social worker with a client and barriers to dialogical interaction. Developing potential of modern social work: methodology and technology: materials of the IV International. scientific-practical conf. Kiev, March 15-16. S. 222-226.
12. Shakurov, R. H. (2001) Barrier as a category and its role in activity. *Psychology issues*. № 1. S. 3-18.

УДК 94(477)

Анастасія Сергіївна Сопельняк,

аспірантка 3 року навчання кафедри історії України
спеціальності 032 Історія та археологія
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
ORCID 0000-0002-3453-6722

**ЗОЛОТООРДИНСЬКЕ ПОДІЛЛЯ XIV СТ. В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ
ЯРОСЛАВА ДАШКЕВИЧА**

Анастасія Сергеевна Сопельняк,

аспірантка 3 года обучения кафедры истории Украины
специальности 032 История и археология
Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды
ORCID 0000-0002-3453-6722

**ЗОЛОТООРДИНСКОЕ ПОДОЛЬЕ XIV В. В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ
ЯРОСЛАВА ДАШКЕВИЧА**

Anastasiia Sopelniak,

3-year postgraduate student of the Department of History of Ukraine

specialty 032 History and archeology

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

ORCID 0000-0002-3453-6722

**PODOLIA OF THE GOLDEN HORDE OF THE XIV CENTURY IN THE
SCIENTIFIC HERITAGE OF YAROSLAV DASHKEVICH**

Анотація. У статті аналізується наукова спадщина видатного українського історика, сходознавця, професора Ярослава Дашкевича, яка стосується питань політико-адміністративного ладу, соціально-економічних трансформацій, етнічної структури населення, становища українського населення Поділля XIV ст., коли регіон перебував під впливом Золотої Орди. Спираючись на досліджень вченого, автор доводить, що наразі стан писемної джерельної бази дає змогу говорити про фактичну нерозкритість теми в українській історіографії. І хоча науковий доробок Ярослава Дашкевича з окресленої проблематики численний та різноманітний, вона не є вичерпною. І лише планомірне проведення археологічних розкопок дасть змогу розширити джерельну базу для дослідження золотоординського минулого українського Поділля.

Ключові слова: Золота Орда, Поділля, Ярослав Дашкевич, вірменознавець, науковий доробок.

Аннотация. В статье анализируется научное наследие выдающегося украинского историка, востоковеда, профессора Ярослава Дашкевича, касающееся вопросов политико-административной организации, социально-экономических трансформаций, этнической структуры населения, жизни украинского населения Подолья XIV в., когда регион находился под

влиянием Золотой Орды. Опираясь на исследования ученого, автор доказывает, что в настоящее время состояние письменной источниковой базы позволяет говорить о фактической нераскрытости темы в украинской историографии. И хотя научное наследие Ярослава Дашкевича многочисленно и разнообразно, она не является исчерпывающим. И только планомерное проведение археологических раскопок позволит расширить источниковую базу для исследования золотоордынского прошлого украинского Подолья.

Ключевые слова: Золотая Орда, Подолье, Ярослав Дашкевич, востоковед, научное наследие.

Abstract. The article deals with the scientific heritage of the outstanding Ukrainian historian, orientalist, professor Yaroslav Dashkevich, concerning the issues of political and administrative organization, socio-economic transformations, the ethnic structure of the population, the life of the Ukrainian population of Podolia in the 14th century, when the region was under the influence of the Golden Horde. Based on the research of the scientist, the author proves that at present the state of the written source base allows us to speak about the actual undisclosed topic in Ukrainian historiography. And although the scientific heritage of Yaroslav Dashkevich is numerous and varied, it is not exhaustive. And only the systematic conduct of archaeological excavations will expand the source base for the study of the Golden Horde past of Ukrainian Podolia.

Key words: Golden Horde, Podolia, Yaroslav Dashkevich, orientalist, scientific heritage.

Золота Орда – могутня середньовічна тюрко-монгольська держава, що залишила помітний слід в історії багатьох держав і народів сучасної Євразії, у тому числі й в історії українського Поділля. Однак, не дивлячись на досить значний період перебування українських територій у складі цієї держави (початок XIII ст. – кінець XIV ст.), питання політичного устрою,

економічного та соціального розвитку Поділля висвітлено досить фрагментарно. Проблема є актуальною на сучасному етапі розвитку науки ще й тому, що у 40-их – 50-тих рр. ХХ ст. радянська історіографія піддавала жорсткій цензурі золотоординський період історії Заходу та Півдня України, а зараз, коли в усьому світі з'явилась нагальна потреба у переосмисленні історичного минулого, звернення до джерел виникнення різних форм державного та суспільного устрою, питання багаторічного впливу Золотої Орди на формування української державності постало досить гостро.

Відомий український сходознавець, професор Ярослав Дашкевич зацікавився цією тематикою та присвятив цьому періоду української історії чимало праць. Я. Дашкевича цікавила не лише загальна історія Поділля, також його увагу звернуло золотоординське минуле регіону. Вчений зазначив незадовільний стан писемної джерельної бази та фактичну нерозкритість теми в українській історіографії. Ярослав Романович наполягав на вивченні політико-адміністративного ладу Поділля в період Золотої Орди, соціально-економічних трансформацій, етнічної структури населення, становища українського населення тощо.

Мета дослідження полягає у аналізі деяких аспектів історії Золотоординського Поділля XIV ст. (зокрема висвітлення питання політичного, економічного та соціального впливу Золотої Орди на устрій українських земель) на основі матеріалів історичної спадщини Ярослава Дашкевича.

Для розширення джерельної бази Я. Дашкевич підкреслював необхідність проведення археологічних розвідок та видання науково-довідкової літератури (каталоги й карти) з інформацією про пам'ятки, з розширеними відомостями та свідченнями XIV–XVII ст., систематичного вивчення наративних, документальних і картографічних джерел різними мовами, дослідження топо- та гідронімії [2, с. 23–24].

Більшість завдань з цього переліку історику вдалося особисто проаналізувати. Великий внесок він зробив для вирішення проблеми

степових держав на Поділлі та угорської присутності в регіоні в сер. XIV ст., використавши малознані джерела картографічного та писемного походження.

Угорську експансію на золотоординське Поділля 40–50-х рр. XIV ст. історик всебічно освітив у роботі, опублікованій 1994 р. [1, с. 21]. В ній здійснено ґрунтовний джерелознавчий аналіз відомостей флорентійської хронічки Маттео Віллані (їх достовірність заперечувалася тодішніми науковцями), які розкривають події, що відбувалися на Поділлі в 1352 та 1354 рр. Битва з татарами 1352 р. і похід у степ 1354 р. Підпадає під концепцію загальної політики угорської «інтервенції на Схід» середини століття та однієї з частин Золотої Орди – Брацлавської тьми (Прославії). Означені Дашкевич ввів у широкий військово-політичний контекст, пояснивши їхні передумови, причини, перебіг та наслідки [4, с. 44].

Вчаси занепаду Галицько-Волинської держави й початку боротьби за галицьку спадщину Литви, Польщі та Угорщини, а також послаблення з 1345 р. Золотої Орди внаслідок міжусобиць (що спричинило децентралізацію), Угорщина вела агресивну політику щодо золотоординців, було захоплено частину земель до Серету чи Пруту, в 40-х – на поч. 50-х рр. поширювала свій вплив на Брацлавську тьму (Прославію), темник в 1352 р. просив допомогти захисту від наступу хана Джамбека та отримав її. Як відповідь угорський король Людовик I, заручившись підтримкою папи римського та саксонців Трансільванії, навесні 1354 р. здійснив похід у степи (Поле), намагаючись розширити сферу впливу свого королівства на схід. Але військовий похід виявився невдалим, виходу до Чорного моря досягти не вдалося. Проте, як припускає Ярослав Романович, активні походи угорців на сході (захоплення Брацлавської тьми, похід 1354 р.) могли спровокувати литовців до початку експансії, наслідком чого була Синьоводська битва 1362 р. Згадана праця є зразком використання істориком дослідницько-пошукового методу та доказом того, що він спирався на багатоаспектну інтерпретацію джерельних відомостей з всебічним аналізом літератури із залученням широкого порівняльного контексту. Автор створив цілісну

картину історичного минулого, базуючи своє дослідження на двох хронікальних згадках про події на Поділлі у 1352 р. та 1354 р., довівши їхню достовірність на підставі використання широкого кола джерел.

Іншим дослідженням Я. Дашкевича, яке стосувалось вивчення степових держав на Поділлі та Західному Причорномор'ї як історичної проблеми та історичного тлумачення терміну «держава» є праця «Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» [3, с. 118].

У ньому історик ставить під сумнів концепцію київської історичної школи щодо визначення і вживання означення поняття «держава» в історичних дослідженнях та робить акцент на тому, що вони ігнорують «державно-правову сутність суспільних організмів й інститутів українців», орієнтуючись на заангажоване московське бачення історії України. Я. Дашкевич вважав, що під державами слід розуміти не лише Русь чи Галицько-Волинське князівство, а й локальні утворення кочівників, адже вони мали всі атрибути державності: поліетнічні міста, адміністративний апарат, військову організацію, податкову систему, дипломатичні й торговельні зв'язки з сусідами тощо. Як вже зазначалось раніше, існувала проблема недостатньої вивченості Поділля золотоординських часів, спричинена тенденційністю в археологічних дослідженнях радянського періоду, москвоцентризмом польської та румунської історіографії, що часто ускладнювало розуміння цієї наукової проблеми.

Сходознавець веде мову про п'ять степових держав золотоординської доби XIV ст. на території Поділля та Північно-Західного Причорномор'я (держава внука Ногая, Каракісека – Будул / Поділля, Прославія, держави Хаджібея, Кутлу-Бути і Дмитра) та наводить чинники, які сприяли виникненню цих держав, а саме хаос і жорстока внутрішня боротьба за центральну владу в Золотій Орді та відокремлення туманів; поступовий занепад Галицько-Волинської держави; агресія золотоординців, угорців,

литовців, молдаванна Поділля й Північно-Західне Причорномор'я. Історик запропонував власну теорію локалізації держав трьох темників.

Відтак, на думку вченого, володіння Кутлу-Буги були розміщені в Подунав'ї (Північна Добруджа) та довкола дельти Дунаю. На цих теренах уже давніше (від початку XIV ст.) були татари, що підтверджує гідронімія. Держава Хаджібея, також шляхом аналізу топонімів, локалізувалась на приморській території тогочасного «великого» Поділля (місто Хаджібей – сучасна Одеса). Натомість держава Дмитра простягалася від Саврані на півночі до Бугу, Гнилого Тікичу та до Дунаю. Як наслідок дослідник наводить цікаві висновки, що в XIV ст., незважаючи на занепад Галицько-Волинської держави, не припинився процес власного локального державотворення (Подільське й Київське князівства у васальній залежності від Литви) і чужого – золотоординського.

На думку історика, на основі золотоординських туманів (на чолі з темниками) як результат відцентрових тенденцій у Золотій Орді, пов'язаних з міжусобною політичною боротьбою, виникли щонайменше п'ять раніше названих держав. Така конфігурація призвела до кардинальних змін у етнічній структурі регіону – міграції на захід у Добруджу половців, а на Балкани – аланів та готаланів. Ісламізоване українське населення насильно було переселене у Добруджу.

Наслідком розвитку нових степових держав можна вважати зміни в соціально-економічному житті Поділля й Західного Причорномор'я: появу золотоординських міст, створення нової фіскальної структури, інтенсифікацію посередницької торгівлі Схід – Захід із виникненням торговельних центрів, про що свідчать дані топонімічних досліджень. Насамкінець Я. Дашкевич робить наступний висновок: «Епоху Золотої Орди не треба викидати з історії України, а, навпаки, намагатися досліджувати, зокрема, методами середньовічної археології. Треба вже також зменшити остаточно безліч припущень, т. зв. гіпотез, а дуже часто – як ми бачили – видумок, зупиняючись на тих небагатьох справжніх гіпотезах, що мають

певну джерельну підставу і можуть стати об'єктом повноцінної історичної дискусії. Бо в інший спосіб уникнути хаотичного стану, в якому опинилась – через національні псевдопатріотичні емоції (польські, румунські, а також угорські, литовські) – історіографія проблеми, неможливо»[3, с. 119]. Тут варто зауважити, що історик і в першій публікації подільського циклу (1992 р.), і в другій один із шляхів покращення ситуації із джерельною базою дослідження Поділля золотоординської доби вбачає в проведенні планомірних і регулярних археологічних розкопок.

Література

1. Дашкевич Я. (1990). Брацлавщина 1352-1354 рр. в італійській хроніці Маттео Віллани. *Тези доповідей IX Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції*. Вінниця. С. 21-22.
2. Дашкевич Я. (1992). Поділля золотоординських часів (Проблематика дослідження). *Тези доповідей XI Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції* (3 верес. 1992 р.). Вінниця, 1992. С. 23-24.
3. Дашкевич Я. (2006). Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів. Вип. 10. С. 112-121.
4. Дашкевич Я. (1994). Угорська експансія на золотоординське Поділля 40-х -50-х рр. XIV ст. *Україна в минулому*. К.: Львів. Вип. 5. С. 32-65.

References

1. Dashkevych Ya. (1990). Bratslavshchyna 1352-1354 rr. v italiiskii khronitsi Matteo Villani [Bratslavshchina 1352-1354 in the Italian Chronicle by Matteo Villani.]. *Tezy dopovidei XI Vinnytskoi oblasnoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii*. Vinnytsia, 1990. S. 21-22. [in Ukrainian].
2. Dashkevych Ya. (1992). Podillia zolotoordynskykh chasiv (Problematyka doslidzhennia) [Podillya of the Golden Horde times (Research issues)]. *Tezy*

dopovidei XI Vinnytskoi oblasnoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii.
Vinnytsia, 1992. S. 23-24. [in Ukrainian].

3. Dashkevych Ya. (2006). Stepovi derzhavy na Podilli ta v Zakhidnomu Prychornomori yak problema istorii Ukrainy XIV st.[Steppe states in Podillya and in the Western Black Sea coast as a problem of the history of Ukraine of the XIV century]. *Materialy i doslidzhennia z arkeolohii Prykarpattia i Volyni.* Lviv. Vyp. 10. S. 112-121. [in Ukrainian].
4. Dashkevych Ya.(1994). Uhorska ekspansiiia na zolotoordynske Podillia 40 kh - 50 khrr. XIV st.[Hungarian expansion into the Golden Horde Podillya 40 x - 50's of the XIV century.] *Ukraina v mynulomu.* K.: Lviv.Vyp. 5. S. 32-65. [in Ukrainian].

УДК: 16:001:8

Людмила Володимирівна Фірсова

канд. філос. наук, професор кафедри

ЮНЕСКО та соціального захисту

Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

ORCID: 0000-0002-8966-9397

АКСИОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Людмила Владимировна Фирсова

канд. филос. наук, профессор кафедры

ЮНЕСКО и социальной защиты

Государственный биотехнологический университет (ГБТУ)

ORCID: 0000-0002-8966-9397

АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Liudmila Volodymyrivna Firsova,

Cand. Philos. Science, professor UNESCO Chairs and social protection

State biotechnological university (SBTU)

ORCID: 0000-0002-8966-9397